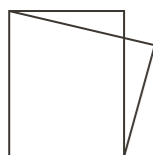

Hvad skal vi bruge videnskabsteori til?

Om videnskabsteori på professionsuddannelser

Niels Henrik Krause-Jensen, lektor, cand. mag., EVU Skole, undervisning og læring & Brian Benjamin Hansen, docent, ph.d., Forskningscenter for uddannelseskvalitet, professionspolicy og praksis

Denne artikel adresserer spørgsmålet om, hvilken rolle studieelementet videnskabsteori kan og skal spille i professionsuddannelser og for professioner og praksisudvikling mere generelt. Artiklen bygger på en række workshops med undervisere i videnskabsteori fra et bredt udsnit af uddannelser i VIA University College. Vi argumenterer for, at det kræver en særlig forståelse af videnskabsteori, og hvad videnskabsteori kan bruges til, hvis videnskabsteori skal have relevans for professioner og praksis. Traditionelt er videnskabsteori blevet forstået enten som spørgsmålet om, hvad videnskab er og bør være. Eller

mere snævert som en metodelære. Vi foreslår at forstå videnskabsteori som en nysgerrig og undersøgende spørgepraksis, der angår det professionelle og praktiske vidensgrundlag, herunder også forskning og videnskab. Omdrejningspunktet for den videnskabsteoretiske overvejelse kan beskrives som et fokusskifte, et skifte fra et fokus på en bestemt sag til fokus på, hvordan man tænker om sagen. Vi viser, hvordan dette fokusskifte er en mere dynamisk måde at arbejde med videnskabsteori på i en professions- og praksissammenhæng.

Hvad skal vi bruge videnskabsteori til? Om videnskabsteori på professionsuddannelser

Videnskabsteoretiske elementer indføres som standardiserede begrundelser og balkonerklæringer og bliver ikke egentlig integreret i den studerendes tænkning om sagen.

Prolog

Nærværende artikel har sit oprindelige afsæt i diskussioner vedrørende brugen af videnskabsteori i studerendes skriftlige opgaver. Som undervisere i videnskabsteori har det været vores oplevelse, at den studerende ofte ender med en lidt stedmoderlig behandling af videnskabsteorien. Videnskabsteoretiske elementer indføres som standardiserede begrundelser og balkonerklæringer og bliver ikke egentlig integreret i den studerendes tænkning om sagen. Hvorfor er det sådan? Man kunne vælge at skyde skylden på de studerende, men vores diskussioner har peget i retning af, at pilen først og fremmest peger på os selv som undervisere og det, vi forventer af

dem. Problemet ligger i måden, vi tilgår videnskabsteorien på, eller måske faktisk snarere i en manglende refleksion over, hvad videnskabsteorien egentlig skal og betyder i en professionssammenhæng.

Vores overvejelser vedrørende brugen af videnskabsteori foranledigede os til, at vi for et par år siden initierede en række workshops for undervisere i videnskabsteori ved VIA University College. De deltagende undervisere repræsenterede et bredt udsnit af VIAs bachelor- og efter- og videreuddannelser. Ved denne lejlighed blev det tydeligt, at der er en udbredt usikkerhed vedrørende brugen af videnskabsteori, som handler både om formålet med den videnskabsteoretiske

overvejelse i en uddannelsessammenhæng og det konkrete indhold i undervisningen, fx i form af tematikker og valg af tekster. Spændvidden i de forskellige opfattelser kan måske illustreres af de følgende yderpunkter:

Af nogle deltagere blev brugen af videnskabsteori knyttet meget snævert til anvendelse af empiriske metoder, således at forskellige generaliserede videnskabsteoretiske traditioner blev forstået som grundlag for og legitimering af helt konkret metodebrug. Af andre deltagere blev videnskabsteorien beskrevet som det faglige rum, hvor uddannelsens kritiske dannelsepotentiale kunne få plads. Her fremstod videnskabsteori

Vi vil argumentere for, at **essensen af den videnskabssteoretiske overvejelse kan genfindes i praksis**, og at professionsuddannelser må knytte an til denne praktiske viden(skabs)steoretiske kompetence for at gøre sig meningsfuld og relevant for professionelt arbejde.

som en meget rummelig "pladsholder" for almene diskussioner om fx dannelse, etik og samfundskritik. Det siger sig selv, at der mellem disse yderpunkter ligger meget forskellige opfattelser af både målet med og indholdet af det videnskabssteoretiske.

Med til billedet hører også, at det var de færreste af deltagerne, som selv havde en relevant uddannelse i videnskabssteori, og mange gav udtryk for, at deres forberedelse og faglige kompetencer overvejende stammede fra de samme tekster, som blev udleveret til de studerende. Her kan tilføjes, at det er ganske særegent for disciplinen videnskabssteori i en professionskontekst, at der kun findes ganske lidt dansk forskning på

området. Det står i tydelig kontrast til det meget store antal udgivne danske lærebøger, hvor videnskabssteoriens forskellige traditioner forsøges destilleret og didaktiseret igen og igen. Det kan måske siges at afspejle, hvordan en usikkerhed vedrørende forholdet mellem videnskabssteori og profession også bliver til et næsten uløseligt formidlingsmæssigt problem.

Samtidig med at de videnskabssteoretiske workshops tydeliggjorde meget forskellige opfattelser af videnskabssteoriens formål og indhold, så var det også en påmindelse om betydningen af en videnskabssteoretisk eftertænkning. Vi blev mindet om, at forestillinger om viden, forskning og videnskab er helt

centrale for forståelsen af professionshøjskolernes formål og virke, og at den konkrete brug af videnskabssteori i en professionsuddannelse fungerer som et prisme, hvori der genspejles en række grundantagelser vedrørende profession og professionalismisme.

Anslag og læsevejledning

Videnskabssteori indgår i dag på alle professionsuddannelser som et væsentligt fagligt element, og det forventes, at de studerende kan bruge videnskabssteori i opgaver og bachelorprojekter. På tværs af alle uddannelser er videnskabssteori måske et af de "største" fagområder i professionshøjskolernes samlede undervisning. Videnskabssteori optræder både som selvstændigt fag og som et væsent-

Hvad skal vi bruge videnskabssteori til? Om videnskabssteori på professionsuddannelser

ligt element indskrevet i læringsmålene for diverse fagområder og eksamener.

Men hvad er det egentlig, videnskabssteori kan bruges til? Hvordan kan videnskabssteori være relevant for studerende ved professionshøjskolerne og for praktikerens udøvelse af deres fag?

Som en forlængelse af vores arbejde i de videnskabssteoretiske workshops vil vi i det følgende åbne en diskussion vedrørende brugen af videnskabssteori i professionssammenhæng. Her vil vi i særlig grad beskrive og diskutere, hvordan videnskabssteori ser ud, når man forsøger at tænke den i tæt sammenhæng med den praksis, som professionen agerer i. Det betyder, at vi foreslår en måde at bruge videnskabssteori på som en refleksionsressource, som placerer sig mere frit i forhold til "klassisk" videnskabssteori, og som bryder med den stærkt didaktiserede og generaliserede videnskabssteori, man finder i mange danske lærebøger om videnskabssteori.

Vi vil argumentere for, at essensen af den videnskabssteoretiske overvejelse kan genfindes i praksis, og at professionsuddannelser må knytte an til denne praktiske viden(skabs)steoretiske kompetence for at gøre sig meningsfuld og relevant for professionelt arbejde. I forlængelse heraf vil vi argumentere for, at et fokusskifte fra sag til tænkning er den grundlæggende dynamik i en praksisrelevant videnskabssteoretisk tilgang. Dette vil vi sætte i relation til de grundlæggende videnskabssteoretiske begreber om ontologi og epistemologi. Og vi vil runde af med en refleksion over, hvordan videnskabssteori kan komme i spil på henholdsvis mikro- og makro-niveau i en professionskontekst.

De følgende afsnit er skrevet fra et praktikerperspektiv og forsøger at identificere, hvor videnskabssteoretiske spørgsmål faktisk melder sig i praksis. Som sådan er teksten også henvendt til professionsunderviseren, der har brug for inspiration til arbejdet med videnskabssteori.¹

At se det, vi ser med

At have greb om praksis er at vide, hvad man skal gøre, og at handle derefter – og den erfarne praktiker har for det meste et hjemmehavende og fortroligt forhold til sin viden om praksis, og hvad der skal gøres. Erfaring og fortrolighed med praksis er forudsætninger for kompetent professionsudøvelse, men netop i fortroligheden gemmer sig også en "selvfølgelighed", som vanskeliggør, at praktikerens kan få distance til sin egen forståelse. I praktikerens optagethed af at få greb om hverdagens problemer tvinges blikket udad, mod praktiske forhold, mens det, som vi (be)griber med, glider ud af fokus.

Videnskabssteori inviterer os til at undersøge det, som vi (be)griber praksis med, og derfor vender det, i en vis forstand, blikket mod os selv. Hvad er det for erfaringer, viden og værdier, vi bruger, når vi orienterer os i en praksis, og hvilken betydning har det for vores forståelse og handling? Med videnskabssteori kan vi undersøge det, som gemmer sig i vores blik på praksis, hvordan vores viden fremstiller og rekonstruerer praksis på bestemte måder, hvordan fx en teori fremkalder bestemte aspekter, mens andre bliver skubbet i baggrunden.

For en videnskabssteoretisk overvejelse er viden aldrig bare viden. Dvs. viden er aldrig en ren og neutral gengivelse af virkeligheden, men kommer altid med

noget mere. Vores viden har en historie og er skabt på særlige måder og under bestemte forhold og medbringer derfor forestillinger, antagelser og værdier, som vi måske ikke er bevidste om. Hvad vi ved, rummer således en undergrund af betydninger og antagelser, som i en hverdagspraksis ofte lever skjult under lag af selvfølgelighed. Det kan være opfattelser af fx opdragelse, skole, omsorg, køn eller professionalismisme, der er blevet så indlysende for os, at de definerer vores blik, og at vi, i en vis forstand, kommer til at leve og handle igennem dem. Videnskabssteori undersøger det, som kan gemme sig i vores blik – i selve den måde, hvorpå vi ser på praksis.

Når videnskabssteorien inviterer os til at kigge på det, som vi kigger med, og altså vende blikket mod os selv, så er det på mange måder i modsætning til vores "naturlige" indstilling, når vi skal handle og træffe beslutninger i praksis. Som praktiker retter vi vores opmærksomhed mod løsningen af praktiske problemer, og da videnskabssteori ikke giver anvisninger på, hvordan der konkret skal handles i praksis, så kan videnskabssteori nemt opleves som en udfordring for en praktiker.

Videnskabssteorien har et andet formål og en anden brug. Det er, når vi har brug for at udspørge vores viden, og hvilken forståelse vi har af praksis, at videnskabssteorien melder sig. Når forskellige opfattelser af den samme sag står i modsætning til hinanden, eller når vi møder en teori, som udsiger praksis på en måde, som måske er i direkte modstrid med vores vante opfattelse.

Selvom videnskabssteorien altså ikke direkte er handleanvisende, så kan

videnskabsteorien kvalificere, hvordan vi tænker om en praksis. Derfor er den videnskabsteoretiske overvejelse heller ikke så fremmed for en professionspraksis, som det måske kan lyde. Når praktikerne gør sig overvejelser over, hvorvidt et praktisk problem ville fremstå helt anderledes, hvis hun tænkte det på en anden måde, så er det en lignende overvejelse. Fokus flyttes fra problemet og til, hvordan vi tænker om problemet. Dette skift af fokus er også den væsentligste ingrediens i videnskabsteori.

Fra forskningspraksis til professionspraksis

Videnskabsteorien er en omtrent 200 år gammel akademisk disciplin, som udvikles særligt inden for det filosofiske fagområde. Overvejelser over viden og menneskelig erkendelse finder vi helt tilbage fra det antikke Grækenland, men fra midt i 1800-tallet udvikles den tradition, vi i dag kalder videnskabsteori.

Videnskabsteorien har især haft fokus på, hvad videnskab er og bør være, og har altså videnskaben og den videnskabelige forskningspraksis som sit særlige genstandsområde.

Hvor den videnskabsteoretiske overvejelse i universitetssammenhæng for det meste retter sig mod at belyse en videnskabelig forskningspraksis, så må videnskabsteori i professions sammenhæng tjene et bredere formål. Videnskabsteori skal på en professionsuddannelse ses i kontekst af en professionspraksis. Heri indgår selvfølgelig forskning og videnskab, men også et landskab af langt mere sammensatte og tværfaglige videnskabelige elementer. Der kan indgå teoridannelser fra flere forskellige

fagområder, modeller og metoder og ikke mindst praktikerens egen erfaring, intuition og egne værdier.

Når vi i denne tekst beskriver videnskabsteori som det at spørge til vores bagvedliggende viden, er det dermed en forståelse af videnskabsteori, som afviger noget fra det, man kunne kalde "klassisk videnskabsteori". Klassisk videnskabsteori er som nævnt interesseret i spørgsmål som: Hvad kendetegner videnskab, og hvordan bør videnskab udøves? Som praktiker er det ikke spørgsmål, man nødvendigvis konfronteres med, selvom professionsudøvelse på mange måder står i forbindelse med videnskab og videnskabeligt underbygget viden. Professioner bruger, opretholder og skaber viden, men som fx pædagog, lærer og sygeplejerske producerer man ikke videnskabelig viden på daglig basis. Snarere er man omgivet af viden på mange forskellige måder, som endda kan være svære at adskille og holde ude fra hinanden. Derfor er opgaven en anden, når det kommer til videnskabsteoretisk refleksion over praksis. Opgaven er ikke at definere videnskab eller gå i dybden med, hvad god videnskab er. Opgaven er snarere overhovedet at få øje på, hvor og hvordan der er viden på færde, samt hvad den viden (og den forståelse af viden) betyder for praksis.

Videnskabsteori bliver her undersøgt af, hvordan praksis består af mange lag af viden. En videnskabsteoretisk refleksion kan have fokus på særlige emner eller begreber (fx tillid, læring, dannelse osv.) og deres baggrund, på bestemte typer af viden (fx evidensbaseret viden), på den professions- eller

samfundsmæssige kodning af bestemte typer af viden og modeller for viden (fx i koncepter og metoder), på forhold mellem viden, magt og legitimitet, på måder viden omsættes og bruges på osv. Den praktiske videnskabsteori kan derfor potentielt antage mange former. Den kan være alt fra en filosofisk informeret overvejelse over grundbegreber til en videnssociologisk overvejelse over måder, hvorpå viden bruges i samfundsmæssige og politiske kontekster. Vi skal til sidst i teksten introducere til en skelnen mellem et mikro- og et makroniveau for videnskabsteoretiske overvejelser over praksisser og professionskontekster.

I den forstand kan man sige, at den videnskabsteori, der vil reflektere praksis, er en mere krævende øvelse end den videnskabsteori, der "blot" beskæftiger sig med videnskabelige forskningspraksisser. Sådan er det naturligvis ikke, for også den sidstnævnte type videnskabsteori har mange mulige angrebsvinkler, og der er også her udviklet tilgange, som forstår videnskab selv som en praksis, der består af mange sammenfiltrede lag og spørgsmål omkring viden. Alligevel er det interessant, at overvejelser over "viden i praksis" på en særlig måde fremhæver videnskabsteorien som en kritisk og selvkritisk beskæftigelse. Hvis vi skal finde ud af, hvilken viden og hvilke teorier der usynligt er indlejret i vores praksisser, skal vi lykkes med at se bag om os selv. Vi skal "se det, hvormed vi ser", kunne man også sige. Vi skal belyse det, vi selv er en del af. Hvordan kan man det?

En måde at tilgå det på er ved hjælp af en skelnen mellem forgrund og baggrund. Den videnskabsteoretiske refleksion handler om at få baggrunden

Hvad skal vi bruge videnskabsteori til? Om videnskabsteori på professionsuddannelser

Fokus flyttes fra problemet og til, hvordan vi tænker om problemet. Dette skift af fokus er også den væsentligste ingrediens i videnskabsteori.

(af viden, teorier osv.) til at træde frem. Det er svært. Baggrunden er ikke en positiv dimension i det, vi gør, som vi bare ikke kigger så meget på, ligesom fx et vendebillede, hvor man først ser ét motiv, drejer billedet lidt og ser et andet motiv. Baggrunden er selve det, der gør forgrunden mulig. Den er de implicite antagelser, forståelser, tilgange osv., der gør det muligt at navigere i verden og handle på de måder, vi gør.

I moderne filosofi taler man om "mulighedsbetingelser". Hvad er mulighedsbetingelserne for, at vi fx kan have en række diskurser og praksisser, der drejer sig om tillid? At undersøge baggrunden er aldrig at se hele baggrunden for et bestemt fænomen, for det er umuligt. Men i en videnskabsteoretisk refleksion må man have skabt en spænding mellem forgrund og baggrund, der gør det muligt at stille spørgsmål til det pågældende

fænomen. Anstødet til en videnskabssteoretisk refleksion kan således være "skævere", end man umiddelbart skulle tro. Har man fx sagt, at tillid er centralt for pædagogiske relationer, kan man udfordre sig selv ved at spørge: Hvorfor og på hvilken baggrund taler vi så meget om tillid, som vi gør? Eller: Står teorierne og idealerne om tillid i vejen for andre måder at forstå relationer på? Det centrale er, at spørgsmålet giver os anledning til at spørge til den baggrund, der klinger med i og er rammesættende for vores praksisser.

Denne måde at anskue videnskabsteori på er igen en smule anderledes end den udbredte forestilling om, hvad videnskabsteori består i. På en professionshøjskole, og måske også på andre uddannelsesinstitutioner, tænkes videnskabsteori ofte som noget, der kommer i spil, når man skriver akademiske opgaver,

hvor der indgår empiriske undersøgelser. For at få en videnskabelig undersøgelse til at hænge sammen bruger man videnskabsteorien som en slags katalog over måder, man kan lave videnskab på, og hvor det gælder om at få ens projekt til at falde "ind under" et videnskabsteoretisk paradigme. Her bliver videnskabsteori ofte også til en slags metodelære. Naturligvis er der brug for videnskabsteoretisk refleksion i akademiske opgaver, som i alt videns- og forskningsarbejde, men denne refleksion må helst ikke blive til et spørgsmål om færdige paradigmer og kasser, som skal "styre" eller legitimere det akademiske arbejde.

Derfor plæderer vi for, at videnskabsteoretisk refleksion kommer før og er meget mere, end hvad der sker i det, vi ovenfor lidt karikeret præsenterede som en katalogtilgang. Snarere end at give os svar på, hvad viden og videnskab er, må

videnskabsteorien give os mulighed for at stille spørgsmål til den viden, der er indlejret i vores praksisser og forståelser af det, vi gør, og de problemer, vi mødes af.

Videnskabsteoriens grund – epistemologiske og ontologiske spørgsmål

En af de vigtige sondringer, som videnskabsteorien arbejder med, kan udtrykkes ved to grundlæggende og nært sammenknyttede spørgsmål: Hvordan har vi fået den viden, vi har? Og hvad er det, vores viden er om? Her anlægges to forskellige perspektiver på viden, som kaldes henholdsvis epistemologi og ontologi. Når vi tager netop denne sondring op her, er det, fordi den ”spøger” i de fleste fremstillinger af videnskabs-teori, og fordi den – i forlængelse af det, vi har argumenteret for i det ovenstående – er anvendelig for en undersøgelse af det vidensgrundlag, vi selv står på.

I en kompleks professionspraksis kan der ofte være anledning til usikkerhed og tvivl, hvilket i første omgang vil kunne føre til epistemologiske spørgsmål – episteme kommer af græsk og betyder viden. I en bestemt situation kan vi blive mødt af spørgsmålet: ”Hvordan ved du det egentlig?” Og vi svarer måske ved at fortælle, hvordan vi har fået den viden, vi har (om fx et barn eller en patient), og hvordan og hvorfor vi kan bruge den netop her. Vi kan begrunde vores viden forskelligt, alt efter den sammenhæng vi er i. Nogle gange vil vi sige, at vi ved det fra forskning, andre gange, at vi ved det fra personlig erfaring eller fra et særligt kendskab til fx netop dette barn eller netop denne patient.

Men vi kan også komme dybere i tvivl om den viden, vi har. I mange (og måske de fleste) sammenhænge vil vi måske ryste denne undren og tvivl af os, men hvis vi fastholder den, så vil det lede os til det, som i videnskabsteorien hedder epistemologiske overvejelser. Hvorfra har jeg *egentlig* min viden? Hvad bygger den *egentlig* på? Et andet ord for epistemologi er erkendelsesteori, og det tydeliggør, at det handler om vores erkendelse af virkeligheden. Hvad vi kan vide. Hvordan vi opnår viden om noget. Med hvilken sikkerhed vi kan sige, at vi ved noget.

Det er spørgsmål, som man kan rejse, både i forhold til den viden, som skabes i en systematisk forskningspraksis, og i forhold til mere hverdagslig viden. Med epistemologiske spørgsmål undersøger vi altså, hvilke kriterier der gøres gældende, for at vores viden forekommer velbegrunder og troværdig.

I forlængelse af spørgsmålet om, hvordan vi opnår viden, åbner sig nemt mere dybtgående spørgsmål, som vedrører det, som kaldes ontologi – *ontologi* er græsk for ”læren om væren”. Her er det ikke et spørgsmål om elementer i vores erkendelsesproces, men snarere et spørgsmål om vores grundlæggende opfattelse af virkeligheden. Hvordan opfatter vi i udgangspunktet fænomener som fx sundhed, omsorg, barndom, skole, frihed, opdragelse osv. Her kan vi rejse spørgsmål, som ikke umiddelbart kan besvares ved mere viden, eller ved at granske måden, hvorpå vores viden er skabt.

Vores ontologiske grundopfattelse danner baggrund for, hvad der overhovedet forekommer at være værd at vide om

et givent fænomen. Hvis vi fx grundlæggende betragter kroppen som et fysisk apparat, så er det måske ikke så afgørende, hvordan man taler til patienten, eller hvis man fx betragter barnets aktivitet som et læringspotentiale, så vil det udstikke retning for det pædagogiske samvær med barnet. Epistemologi og ontologi hænger naturligvis sammen. Hvordan vi (mener vi) kan have viden om noget (fx børns aktivitet) afhænger af, hvordan dette ”noget” grundlæggende opfattes.

Den viden, vi har, forudsætter altid en mere omfattende og grundlæggende opfattelse af verden, et virkeligheds- og menneskesyn, der vil komme til udtryk i en grundlæggende forståelse af fx børn og barndom, sygdom og sundhed osv. Betydningen af forskellige ontologier illustreres måske bedst ved at fremhæve forskellige fags ontologiske antagelser. Lægen, antropologen, psykologen og pædagogen går til deres fagfelter med forskellige opfattelser af, hvad der karakteriserer det, som er.

Hvor ontologien er vores ”værenssyn” og indeholder antagelser om, hvordan det værende er, så kan epistemologien beskrives som vores ”videnssyn”, dvs. hvordan vi får viden om det værende. Særligt de ontologiske forudsætninger for vores viden kan det være vanskeligt at identificere og udspørge. Såvel i forskning som i vores hverdagspraksis ligger de som et baggrundstæppe af præmisser for tænkning og handling og virker mere eller mindre diskret og ubevidst.

Som tidligere nævnt, så føres man i retning af det epistemologiske med spørgsmålet: *Hvordan ved du det egentlig?* Ledespørgsmålet for en ontologisk

Hvad skal vi bruge videnskabsteori til? Om videnskabsteori på professionsuddannelser

undersøgelse kunne være: *Kan man ikke se det på en helt anden måde?*

Viden og værdi i profession og praksis
I en professionskontekst er den viden, som videnskabsteorien undersøger, et komplekst og mangfoldigt fænomen. For fx lærere, pædagoger og sygeplejersker gør mange forskellige typer af viden sig gældende. Disse professioners vidensbase er heterogen, hvilket vil sige, at de trækker på viden fra flere forskellige traditioner, fagligheder og videnskaber. I praksis vil den professionelle erfaring og intuition forbinde sig med fragmenter af forskelligartede teorier, metoder og forskningsmæssige elementer, og afhængigt af hvilke problemer der skal løses, dannes der sammenhænge mellem de forskellige typer af viden, som praktikerens kan trække på.

Noget viden er erhvervet gennem uddannelse, noget er knyttet til praktikerens personlige livshistorie, og endelig kan brugen af fx bestemte tilgange og metoder være indført som krav på den konkrete arbejdsplads. Praktikerens bruger således en bred vifte af videnselementer som baggrund for at kunne orientere sig og handle i sin praksis.

Det, som særligt kendetegner professionernes viden, er, at praktikerne ikke kun skal betragte og forstå praksis fra et distanceret perspektiv, men også bruge deres viden til aktivt at gribe ind i praksis og skabe forandringer. For den praktiske handling er det således vigtigt at ”vide noget”, men lige så vigtigt at ”ville noget”, fordi man betragter det som værdifuldt. Praktikerens viden om fx opdragelse, uddannelse, omsorg eller sundhed vil således altid være forbundet med bestemte værdiopfattelser, som

toner den praktiske forståelse af fænomenerne.

Værdier og viden er derfor tæt forbundne i en professionspraksis, og videnskabsteorien kan bidrage til at identificere og analysere, hvordan viden forbinder sig med værdimæssige elementer.

Som tidligere nævnt, så gemmer alle former for viden på præmisser og antagelser, herunder værdiantagelser, som vi kan overveje videnskabsteoretisk. Den professionelle erfaring er farvet af de sammenhænge, hvori den professionelle tidligere har arbejdet med problemer og løsninger. Og de teorier, som den professionelle bruger i sit arbejde, har en historie og gemmer på særlige opfattelser af, og forestillinger om, hvad der er de centrale karakteristika ved professionsfeltet og ikke mindst, hvad der overhovedet kan gælde for viden.

Her er det vigtigt at fremhæve, at de forskellige elementer i praktikerens samlede vidensrepertoire ikke nødvendigvis lever i fredelig sameksistens. De kan stå i skarp kontrast til hinanden, fordi de implicerer forskellige grundantagelser vedrørende forståelsen af viden, opfattelsen af menneske og samfund, professionalismisme, læring, sundhed osv.

Og hvad kan videnskabsteori så bruges til? – fra handlingsnær eftertæksomhed til videnspolitisk kritik

Ord som evaluering, dokumentation, vidensbasering, forskningsinformerende, evidensbaserende og anvendelsesorientering vidner om, at der er fokus på praktikerens brug af viden. Det er også ord, som tydeliggør, at viden i konkret praksis er forbundet med langt større samfundsmæssige og politiske

strømninger, som påvirker og stiller krav til praktikerens brug af viden. Her kan det måske være oplysende at sondre mellem et mikro- og et makroniveau for den videnskabsteoretiske overvejelse.

På mikroniveau, dvs. helt tæt på praktikerens konkrete handling, er vi i omgivelser, som er fyldt med teorier og teoretiske antagelser. Nogle kommer ”udefra”, og andre er skabt inden for praktikerens egen praksis. Nogle er meget tydeligt til stede, som direkte handlingsanvisende for konkret praksis, fx i form af metoder og koncepter. Andre er knyttet mere organisk ind i praktikerens samlede faglighed, forforståelse og tavse viden. Her bidrager videnskabsteori med begreber og perspektiver, så praktikerens er bedre rustet til at forstå og vurdere den viden, som gøres tilgængelig, herunder ikke mindst at vurdere, hvilken betydning og værdi den har og bør have, i relation til en konkret praksis.

Måske er det givtigt at pege på forskellige angrebsvinkler for en videnskabsteoretisk overvejelse på mikroniveau. Overvejelserne på mikroniveau er ofte ret fagspecifikke, og derfor kan et udgangspunkt være det, man kan kalde *emneområdeontologi*. Som tidligere nævnt er en professions egne grundbegreber ofte oplagte for en videnskabsteoretisk analyse. Vi har nævnt et begreb som tillid, der går på tværs af en række professioner, og i forhold til det pædagogiske felt kunne man også nævne fx relationer, dannelse, læring osv. Hvad angår begrebet om læring, kan man overveje den måde, det bliver præsenteret på i forskellige fagtekster, men naturligvis også mere hverdagslige tekster, modeller, koncepter osv. Disse lidt mere filosofiske

Derfor plæderer vi for, at videnskabsteoretisk refleksion kommer før og er meget mere, end hvad der sker i det, vi ovenfor lidt karikeret præsenterede som en katalogtilgang.

overvejelser kan føre ind i spørgsmål om, hvordan læring fremstår som objekt for videnskabelig viden og undersøgelse, og her melder der sig spørgsmål om metode, forskningsdesign osv. Emne-områdeontologiske overvejelser kan ofte fungere understøttende for et fags eller en professions identitet, fordi bestemte emner/begreber ofte udgør en slags grundsten for en profession.

En anden ofte anvendt vinkel på mikro-niveau (tenderende til et mesoniveau) er spørgsmålet om forskellige *vidensformer*. Her kan man adressere det professionelle vidensgrundlag som udspændt mellem erfaringsviden, forskningsviden, dømmekraft, fantasi, etik, kritisk bevidsthed osv. Det er interessant, hvordan forskellige vidensformer kan skurre mod hinanden eller skærpe hinanden. Hvornår er det passende fx at bero på

egen erfaring eller at bero på statistisk evidens? Spørgsmålet om vidensformer fører videre til spørgsmålet om *vidensgrundlag* i det hele taget. Nogle professioner har, hvad vi allerede har omtalt som et heterogent vidensgrundlag, og her kan det være befordrende at kigge på, hvilke forskellige typer viden der indgår i ens videnspraksisser. Hvornår er det passende at bruge fx medicinske, psykologiske eller pædagogiske begreber og forståelsesrammer – og hvornår og hvordan kommer disse forskellige rammer i konflikt med hinanden?

Forskellige ontologiske grundopfattelser af virkeligheden kalder på forskellige forståelsesrammer og menneskesyn. Her vil en videnskabsteoretisk opmærksomhed kunne hjælpe med at tydeliggøre, hvad det egentlig er, man godtager, når man bruger et begreb, en teori eller

en metode i praksis. Samtidig kan det muliggøre, at vi kan få øje på det, som er udeladt, eller som er gledet i baggrunden, når vi forstår noget på én måde og ikke på en anden måde. Når praksis skal beskrives, og vi bruger abstrakte og generaliserende teorier og begreber, så vil der altid være en flertydighed på spil. Videnskabsteori kan bruges til at fremvise denne flertydighed og dermed sikre, at teori og praksis ikke forveksles eller glider sømløst over i hinanden. At teori fastholdes som noget andet end den praksis, hvori praktikerer skal handle.

Hvis vi løfter blikket fra den videnskabssteoretiske refleksion af viden i konkret hverdagspraksis, så indgår viden og videnskab også i et større samfundsmæssigt kredsløb med betydning for professionerne. På dette makroniveau udspiller sig en kamp om "den rette

viden", fx i relation til professionel praksis. I dette konfliktfelt blandes opfattelsen af viden, forskning og videnskab med økonomiske, styringsmæssige og politiske ambitioner på en måde, som ofte er svært gennemskueligt. Viden og forskning opfattes i stigende grad som en samfundsmæssig og erhvervspolitisk ressource, der kan udvindes og effektiviseres, gøres tilgængelig på et marked og prioriteres politisk. Det betyder, at professionerne udsættes for et videnspolitisk pres, som kan udfordre faglige og professionelle kriterier for viden.

Her står praktikerer over for overordnede politiske og ideologiserede videnspolitiske dagsordener, som ikke desto mindre kan have omfattende indflydelse på konkret professionsudøvelse. Politiske og forskningspolitiske dagsordener, der fx bliver udtrykt med begreber som "anvendelsesorientering", "evidensbasering", "datainformeret" eller "praksisnærhed" ser måske uskyldige og selvfølgelige ud, men rummer en politisk ambition. De er sat i verden, fordi noget værdsættes mere end noget andet, og for at de skal ændre praksis i bestemt retning. Med et videnskabsteoretisk blik på fx "anvendelsesorienteret viden" muliggøres en analytisk distance. For hvem og i hvilke sammenhænge er noget anvendeligt? Er det anvendelse på kort eller på lang sigt? Er det en anvendelse, som forventes at være målbar? Og hvad glider ud af syne, hvis der fokuseres på en bestemt forståelse af anvendelse?

Den videnskabsteoretiske overvejelse på makroniveau er forskellig fra mikro-niveauet ved at være en mere bred overvejelse over tendenser i profes-

sionsfeltet. Mikro- og makroniveau hænger naturligvis sammen, men hvor mikro-niveauet holder sig mest til det fagspecifikke, har makroniveauet at gøre med fagets/professionens placering i en større kontekst. Overvejelser på makroniveau kan fx tage udgangspunkt i fornemmelsen for tematikker, strømninger, brud og "vendinger" i professionerne, forskersamfundene og samfundet som sådan (jf. fx den ovennævnte vending mod "evidensbasering", som har været diskuteret løbende de sidste mange år). En lidt mere fagnær tilgang til makroniveauet kan være at spørge til, og undre sig over, professionernes egne meta-teoretiske indramninger – hvad er de for tiden styrende tilgange, diskurser og tænkemåder i bestemte professioner? Hvorfor og hvordan genopstår dannelse fx i disse år som optik i lærer- og pædagoguddannelserne? Overvejelserne kan dog også være endnu bredere og angå komplekser af viden, magt og praksis, når vi fx taler videnssamfund, kunstig intelligens, diagnose-systemer og mental sundhed eller andre større fænomener, begivenheder og bevægelser på globalt niveau. Hvordan og på hvilke måder spiller disse ting med i og ændrer professionel praksis?

Uanset om vi taler mikro- eller makroniveau, handler videnskabsteori, i den udvidede betydning, vi har givet den her, om det, som gemmer sig i og informerer vores praksisser. Ideer, begreber, teorier, viden osv. er ikke abstraktioner, som kun findes for elitære lærde og filosoffer, men findes lige for næsen af os, hvor de på forskellige måder er medbestemmende i det, vi gør, i det allermest nære og daglige. Derfor er den videnskabsteoretiske overvejelse vigtig, også i praksis.

Videnskabsteori kan bidrage til at undersøge, hvilke kriterier vi har for viden i forskellige sammenhænge, og hvorfor disse videnskriterier værdsættes i netop den ene eller den anden sammenhæng. Dermed kan en videnskabsteoretisk bevidsthed modvirke, at vidensformer fastlåses i et bestemt statushierarki, uafhængigt af den praksis, hvori vores viden indgår. Dette er af afgørende betydning for en professionspraksis og for praktikerens mulighed for selvstændigt at vurdere den viden, som gøres gældende.

Det er ikke nogen nem opgave at sammenfatte, hvad videnskabsteori kan bruges til i en professions-sammenhæng. Viden og videnskab er så integreret i professionernes virke, at det ikke er muligt at lave en præcis afgrænsning. Men sammenfattende kan man måske sige, at det vigtigste ved den videnskabsteoretiske opmærksomhed er, at den kan tydeliggøre, at forholdet mellem viden og praksis ikke er entydigt, og at teori og praksis aldrig går restløst op i hinanden. Teorier og begreber kommer altid med for meget (eller måske med for lidt), som ikke står tydeligt frem. Et bestemt blik på praksis, et bestemt perspektiv eller en implicit antagelse, som kommer til at forme praktikerens forståelse, måske bag om ryggen på praktikerer selv. Det kan en videnskabsteoretisk opmærksomhed være med til at synliggøre.

Epilog

Vi har i det ovenstående argumenteret for, at videnskabsteori kan have sin berettigelse som en beskæftigelse med vidensforståelser og grundlagsovervejsler. Vi har også argumenteret for, at

denne måde at bruge videnskabsteorien på ikke står i modsætning til det, som er væsentligt for en praktiker.

Vi har delvist skrevet os op imod en videnskabsteoretisk tilgang, som er mere orienteret mod metode. Det kunne der siges mere om, især hvordan forskellige tendenser på makroniveau de senere år har drejet professioner og professionsundervisning i retning af en bestemt form for akademisering, der vægter evidensbaseret og metode højt. Drejningen mod evidens og metode medfører en særlig forståelse af professionsudøveren som "semi-forsker". Når professionsstuderende afleverer bacheloropgaver eller diplomprojekter, forlanges det ofte, som nævnt i prologen, at opgaven indeholder empiriske undersøgelser af praksis. At foretage empiriske undersøgelser er naturligvis befordrende for forståelsen af, hvad en videnskabelig undersøgelse kan tilvejebringe i den givne situation. Men professionsudøveren har meget andet at se til. En ting er at forstå og kunne foretage videnskabelige undersøgelser, noget andet er den evige opgave med at omsætte teori til praksis og at overveje og navigere i de forskydninger, som forskellige blikke på praksis kan med-

føre. At træne den evne angår professionsudøveren som kritisk vidensbruger. Og her vil vi hævde, at praktikerne ofte har mere gavn af evnen til kritisk vidensbrug end evnen til at kunne forske, i den lidt snævre betydning af at kunne foretage små empiriske undersøgelser. Der er naturligvis nogle gange mangel på konkret viden om et emne i en given professionspraksis, men der er lige så ofte mangel på blik for flerheden af vidensformer samt mangel på nysgerrighed over for professionel praksis som dynamisk udvikling af viden i omskiftelige og særlige situationer.

Videnskabsteorien har hos undervisere på professionshøjskoler til tider haft funktionen af en slags pladsholder. At videnskabsteorien kan være en pladsholder, vækker umiddelbart genklang. Det er her, der holdes et rum åbent for spørgsmål, som ikke umiddelbart kan besvares. Spørgsmål som kan være ret store og i virkeligheden drejer i retning af, hvordan vi helt generelt forstår koblingen mellem viden og professioner. Er professionsudøvelse et spørgsmål om evidens og forskningsbaseret? Eller er det også et spørgsmål om håndlag, kunst og dømmekraft? Og hvad med spørgsmål om normativitet, kaldstanken

og idealet om "det gode liv"? Og ikke mindst: Hvordan arbejder disse forskellige koblinger mellem viden, værdier og professionalitet sammen?

At holde videnskabsteorien i live som pladsholder er væsentligt, men afslutningsvist må det pointeres, at det samtidig er en krævende opgave. Det er ikke en simpel øvelse at gå fra videnskabsteori som balkonerklæringer til en forståelse af videnskabsteori som noget, der kan bruges aktivt, undersøgende og analytisk. Det kræver en mere udfoldet forståelse af videnskabsteorien som et kritisk og spørgende perspektiv – kunsten er her at balancere videnskabs-teoriens potentielt åbnende impuls med nogle relativt afgrænsede fokuspunkter og i produktivt samspil med en given professions eller professionsuddannelses videns- og værdiunivers. Og det kræver stærkere miljøer – ideelt set på tværs af forskning, undervisning og praksis – for udvikling og diskussion af videnskabsteori og videnskabsteori-undervisning. Kun på den baggrund kan videnskabsteorien genopstå som en mere levende spørgepraksis, til gavn for både vidensbaseret og professionsudøvelse.

Hvad skal vi bruge videnskabsteori til? Om videnskabsteori på professionsuddannelser

REFERENCER

Ovenstående artikel er skrevet på baggrund af en række forskellige traditioner, der er arbejdet ind i teksten på en selvstændig måde. Vi har i denne sammenhæng, delvist for at understrege pointen om at bringe videnskabsteorien tættere på praksis, prioriteret at skrive essayistisk og uden et stort referenceforbrug. Overordnet trækkes på videnskabs-teori, både klassisk videnskabsteori, som fx Karl Popper, og nyere konstruktivistiske tilgange. Vi har samtidig mere konkret trukket på tekster om videnskabsteoriens institutionelle historie i en dansk kontekst, særligt vedrørende indførelse af "fagets videnskabsteori" i universitetssammenhæng. Den

filosofiske tradition spiller en stor rolle i teksten, det gælder den kritiske tradition fra Immanuel Kant og frem, men også fransk epistemologi og filosofi. Jürgen Habermas' begreb om erkendelsesinteresser spiller også ind. Metaforen om at undersøge det, hvormed man ser, er en basal hermeneutisk pointe, som genfindes på forskellige måder hos Hans-Georg Gadamer, Martin Heidegger og flere andre. Den findes også i mere sproglige filosofiske varianter, som vi ligeledes er inspirerede af. Sidst må det nævnes, at der i teksten også er indskrevet en vifte af professionsteoretiske tilgange.

NOTE

¹ Nedenstående passager, frem til "Epilog", har tidligere været bragt i Liv i Skolen, "Viden og værdier", 3(25), s. 7-17, oktober 2023.